

5. JÄTTIPUTKEN LEVINNEISYYS SUOMESSA

Terhi Ryttäri¹, Jari Teeriaho¹ ja Natalia Räikkönen²

¹Suomen ympäristökeskus, ²Varsinais-Suomen ELY-keskus

5.1 Johdanto

Suomessa kasvaa kolme sarjakukkaiskasveihin (Apiaceae) kuuluvaa suurikokoista jättiputki-
lajia. Kaukasianjättiputki (*Heracleum mantegazzianum*) on niistä yleisin, persianjättiputki (*H.*
persicum) ja armenianjättiputki (*H. sosnowskyi*) ovat harvinaisempia. Armenian- ja persianjät-
tiputket sisältyvät EU:n haitallisten vieraslajien listalle ja kaukasianjättiputki Kansaliseen vie-
raslajiluetteloon (valtioneuvoston asetus). Lisäksi Kansallisessa vieraslajistrategiassa (MMM
2012) jättiputket luokiteltiin erityisen haitallisiksi vieraslajeiksi. Tässä selvityksessä käytetään
yksinkertaisuuden vuoksi kolmesta lajista termiä ”jättiputki”, sillä ne ovat sekä ekologiaaltaan
että haittavaikutukseltaan hyvin samankaltaisia. Lajien erottaminen toisistaan maastossa voi
olla hankalaa, eikä lajeja ole kaikissa esiintymätiedoissa edes erotettu.

Suomen vieraslajistrategiassa asetettiin tavoite hävittää jättiputket kokonaan Suomesta vuo-
teen 2022–2032 mennessä. Jättiputkien torjuntatoimien järjestämisen kannalta keskeistä on
ensi vaiheessa selvittää esiintymien määrä ja levinneisyys koko maassa, niiden sijoittuminen
ja mahdollinen keskittyminen tietyille alueille sekä sijainti eri maankäyttöluokissa. Tämän työn
tarkoituksena oli koota olemassa oleva jättiputkia koskeva paikkatieto ja tehdä sen pohjalta
paikkatietoanalyysi, jonka avulla saadaan käsitys siitä, millaisilla paikoilla jättiputkia ylipää-
tään on, missä ovat niiden alueelliset keskittymät ja miten hävittämisen priorisointia kannat-
taisi tehdä. Samaa aineistoa on hyödynnetty myös jättiputkien hävittämisen kustannus-
hyötyanalyysissä (Miettinen ym. 2017, tämän raportin luku 7).

5.2 Aineisto ja menetelmät

Työn pohja-aineistona käytettiin vieraslajiportaaliin koottua esiintymispaikkatietoa, jota täy-
dennettiin kunnista, ELY-keskuksista ja yleisöltä saaduilla uusilla havainnoilla. Valtion maita
hallinnoivan Metsähallituksen tiedot otettiin niin ikään mukaan selvitykseen. Varsinais-
Suomen ELY-keskuksessa tehtiin kevään ja kesän 2016 aikana tietojen kokoaminen ja esi-
käsitteily. Tiedon kattavuuden parantamiseksi ELY-keskuksiin ja kuntiin lähetettiin erillinen
kyselykirje. Kuntakysely tuotti 173 vastausta, joista 104 sisälsi jättiputken paikkatietoja ja 69
vastausta tuli ilman paikkatietoja. Kaikkiaan 140 kunnasta ei saatu vastausta. Varsinais-
Suomen ja Satakunnan kuntiin kysely oli tehty jo vuonna 2015.

Vieraslajiportaalista saatiin yhteensä 6860, ELY-keskuksista ja kunnista 3987 ja Metsähalli-
tuksesta 11 jättiputken kasvupaikkatietoa. Kaikki käytettävissä olleet aineistot yhdistettiin ja
niistä siivottiin pois päällekkäiset tiedot ja ne, joita ei voitu hyödyntää paikkatietoanalyysissä
esimerkiksi liian epätarkkojen koordinaattitietojen takia. Aineiston siivoamisen jälkeen aineis-
toon jäi 6701 jättiputken tiedossa olevaa kasvupaikkaa. Jättiputkien torjunnan kustannus-
hyötyanalyysia varten jättiputkien todellinen paikkamäärä pyrittiin estimoimaan hyvin selvitet-
tyjen alueiden paikkatietojen pohjalta koko maahan. Tämä laskelma on esitetty tarkemmin
Miettinen ym. (2017) artikkelissa (luku 7).

Koottua jättiputkiaineistoa analysoitiin paikkatieto-ohjelmassa (Esri ArcGis). Esiintymäaineistoa verrattiin seuraaviin paikkatietoaineistoihin ja paikkatietoa sisältäviin tietojärjestelmiin:

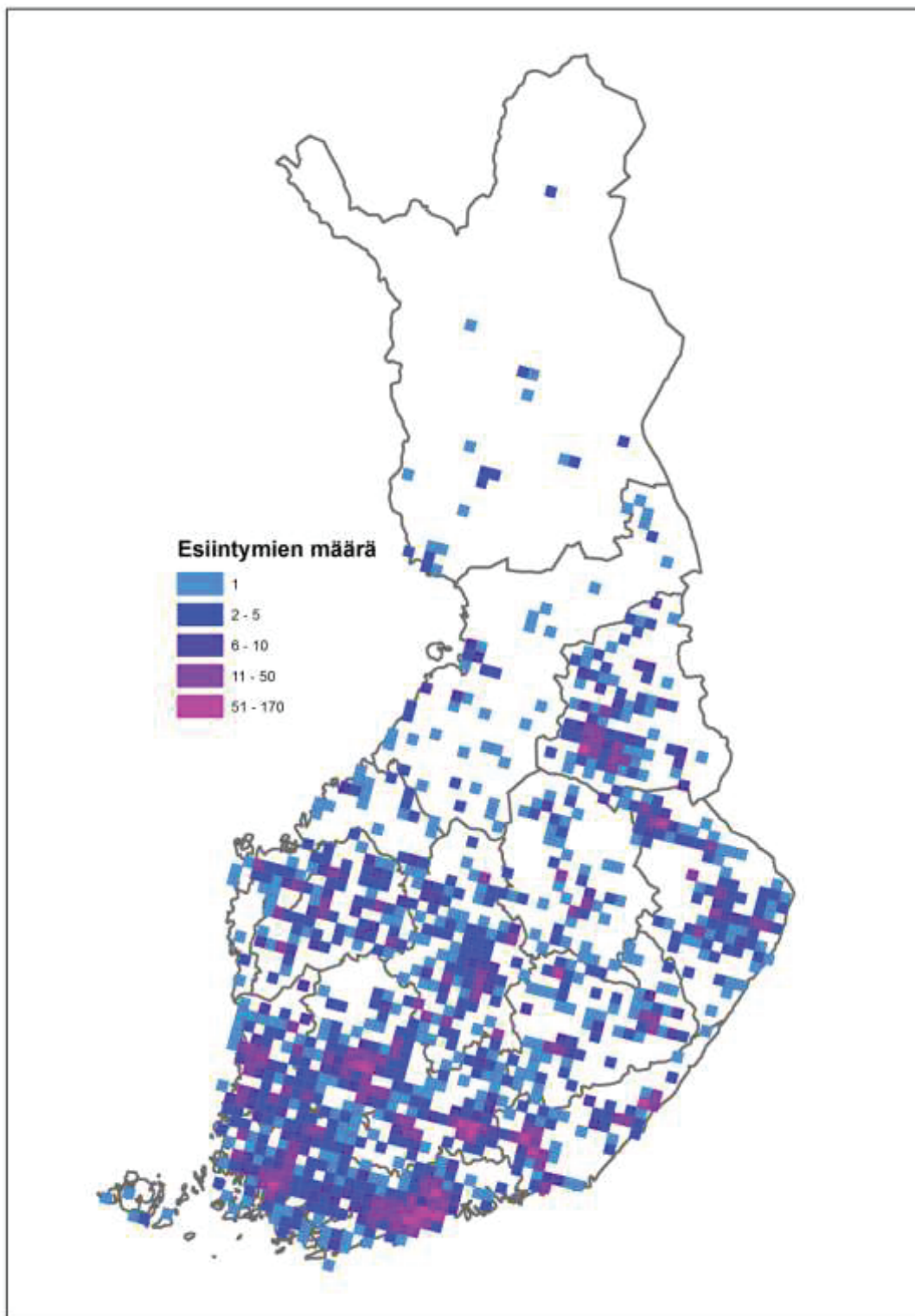
- Suomen ympäristökeskus: Hertta eliölajit -tietojärjestelmä, IBA-alueet (Important Bird Areas), Luonnonsuojeluohjelma-alueet, Natura 2000 -alueet, Uimavesidirektiivin mukaiset uimavedet, Valtakunnallinen maakuntakaavapaikkatietokanta ja YKR-Taajama, Ranta10 - rantaviiva 1:10 000 ja uomaverkosto
- Maanmittauslaitos: Maastotietokannan kaatopaikat, kalliot (sis. maa-aineksen otto-alueet), louhokset, pellot, rakennukset, urheiluvirkistysalueet
- Metsähallitus: Luonnonsuojelu- ja erämaa-alueet, Metsähallituksen kiinteistöt
- Liikennevirasto: Digiroad
- Tilastokeskus: Oppilaitokset
- Väestörekisterikeskus: Väestötietojärjestelmän rakennus- ja huoneistotiedot RHR.

Aineiston epävarmuus

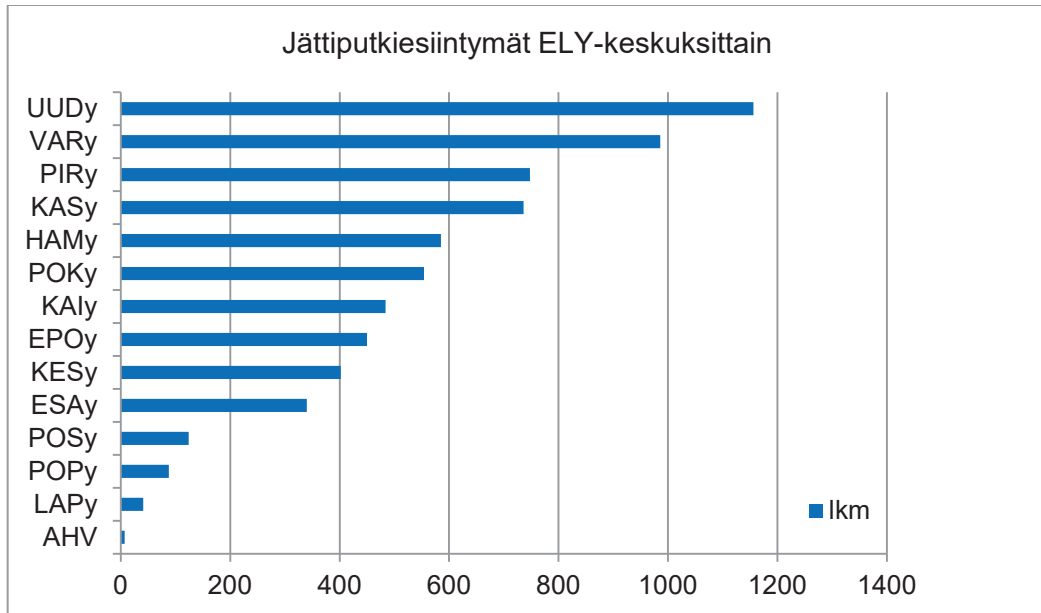
Jättiputkien 6701 tiedossa olevan paikan aineisto on laaja, mutta ei kattava. Joillakin alueilla paikkatietoa on kerätty pitkään ja esiintymistieto vaikuttaa melko kattavalta, toisaalta jättiputkien levinneisyysalueella on monin paikoin selviä aukkoja, joilla esiintymistietoa ei ole kertynyt. Jättiputkitiedon käyttökelpoisuutta vähentää myös se, että nykyisellään aineistosta ei ole mahdollista erottaa jo torjuttuja esiintymiä.

5.3 Tulokset

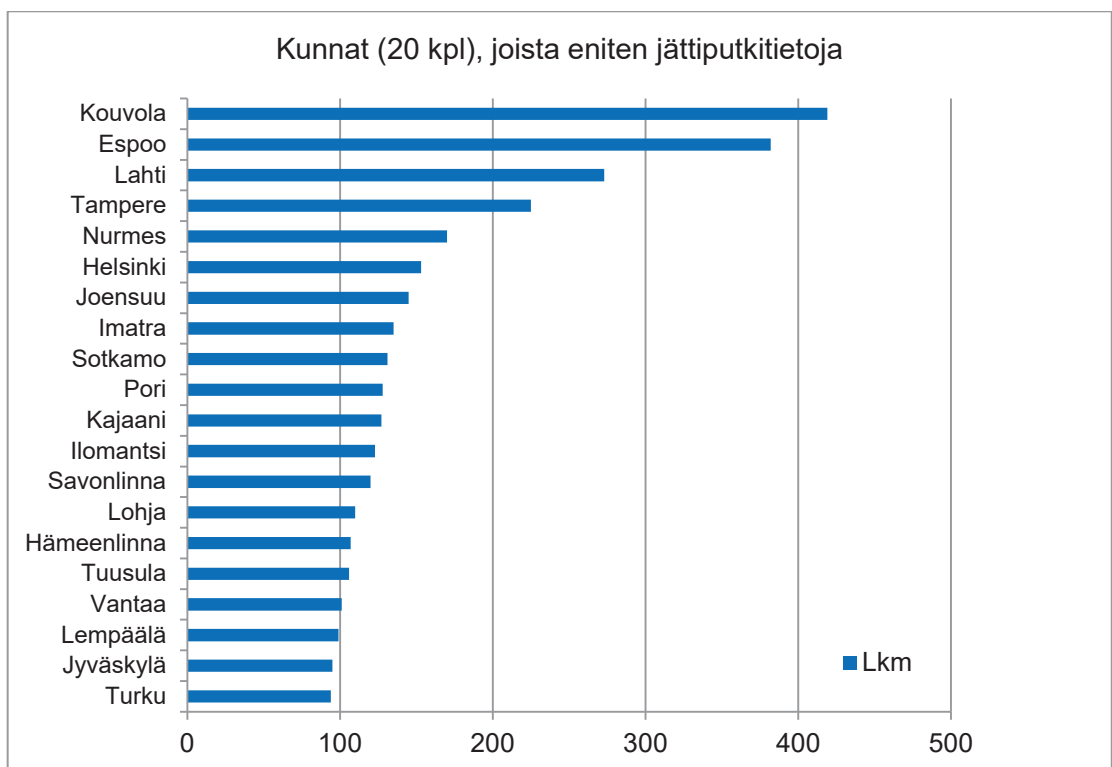
Jättiputket ovat levinneet lähes koko maahan pohjoisinta Lappia lukuun ottamatta (kuva 5.1). Tiheimmät keskittymät ja eniten tiedossa olevia esiintymiä on Uudellamaalla, Varsinais-Suomessa, Satakunnassa, Pirkanmaalla, Pohjois-Karjalassa ja Kainuussa (kuva 5.2). Myös Lahden, Kouvolan ja Jyväskylän seuduilla on jättiputkitihentymiä. Tiheimmät jättiputken keskittymät ovat juuri niillä alueilla, joilla jättiputken leviämistä oli kartoitettu järjestelmällisesti joko EU-hankkeiden resursseilla tai kunnan omalla aktiivisuudella. Toisaalta esimerkiksi Etelä-Karjalassa (Kouvolan ja Lappeenrannan seutuja lukuun ottamatta), Etelä-Savossa ja Pohjois-Savossa esiintymiä näyttäisi olevan vähemmän. Todennäköisesti kartat heijastavat enemmän esiintymätiedon tarkkuutta kuin todellisia eroja. Tarkimmat tiedot ovat alueilta, joilla on ollut isoja vieraslajihankkeita tai tiedon keruu on muuten ollut aktiivista. Lapissa esiintymiä on huomattavasti harvemmassa kuin muualla Suomessa, mutta sielläkin esiintymiä ja siten leviämispotentiaalia on. Myös Ahvenanmaa on toistaiseksi hyvin säästynyt jättiputkien invaasioilta, joskin niitä on asettunut niin Manner-Ahvenanmaalle kuin saaristoon.

Kuva 5.1. Jättiputkien levinneisyys Suomessa vuonna 2016 (n=6701 tiedossa olevaa paikkaa). Ruudun koko on 10 × 10 km². Valkoiset alueet Lapin eteläpuolella kuvastavat enemmän tiedon puutetta kuin todellista tilannetta.

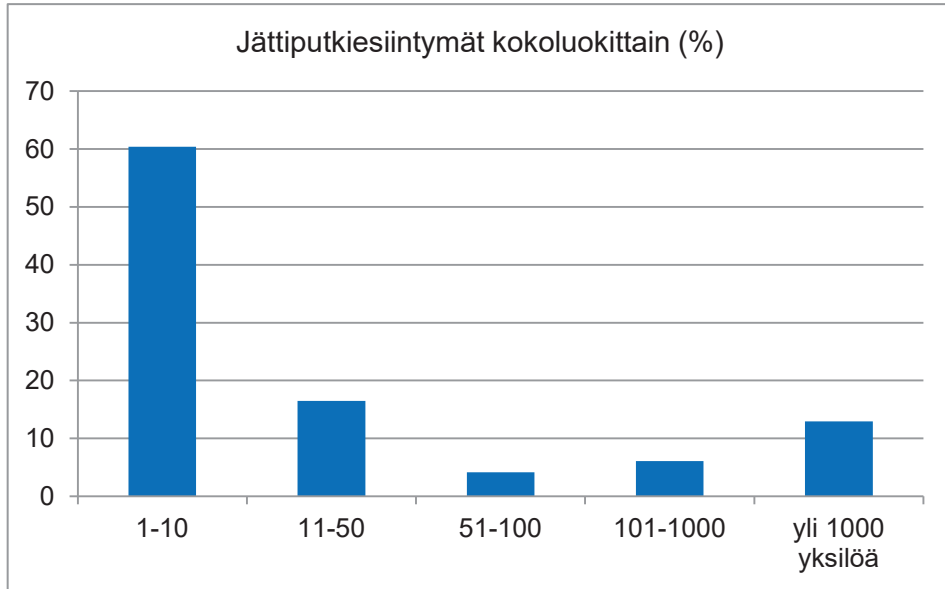
Kuva 5.2. Jättiputken tiedossa olevat esiintymät Suomessa vuonna 2016 ELY-keskuksissa ja Ahvenanmaalla (n=6701). Esiintymien määrä heijastaa osin tiedon tarkkuutta alueilla.

Kuva 5.3. Kaksikymmentä kuntaa, joista on ilmoitettu eniten jättiputkitietoja.

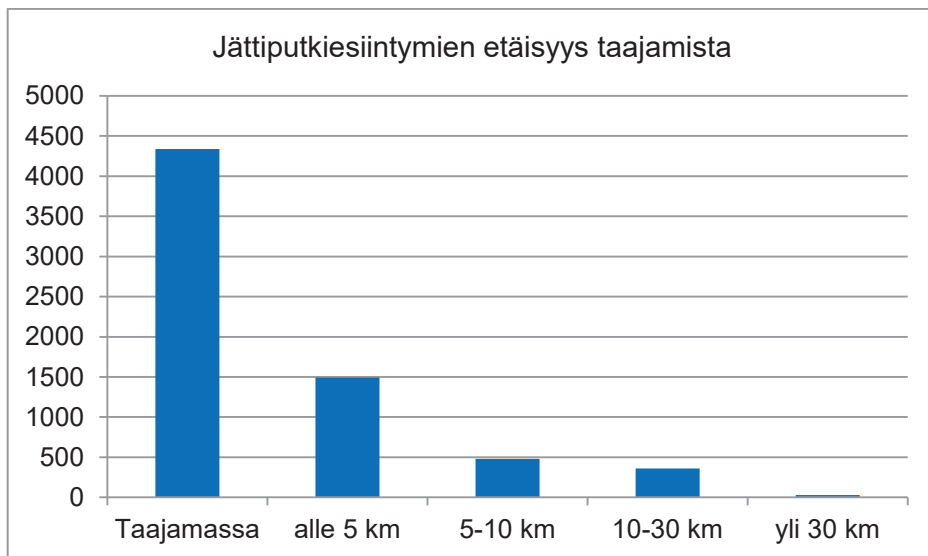
Läheskään kaikkien jättiputkiesiintymien koosta ei ollut tietoa pinta-alana tai yksilömääränä mitattuna. Koko 6701 esiintymän aineistossa tarkempi tieto esiintymän yksilömäärästä oli 1862 paikalta. Tämän otoksen perusteella pieniä, korkeintaan kymmenen yksilön esiintymiä on eniten (60 % kaikista) (kuva 5.4). Suuria, yli tuhannen ja jopa kymmenien tuhansien yksilöiden esiintymiäkin on aineistossa lähes 13 % kaikista. Esiintymien yksilömäärän ilmoittamisen tarkkuudessa voi olla suurta vaihtelua: populaatiokokoon on saatettu laskea vain kukkivat

yksilöt ja toisinaan myös lehtiruusukkeet. Joihinkin lukuihin on saatettu ilmoittaa myös taimet. Näin ollen esiintymien kokojakauma tämän aineiston perusteella voi olla virheellinen, mutta todennäköisesti suuntaa antava.

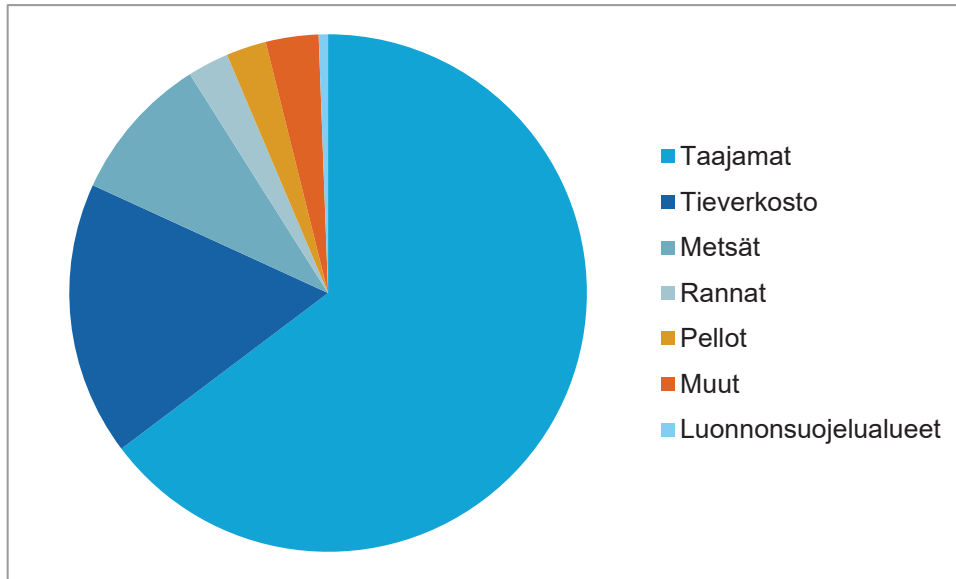
Kuva 5.4. Jättiputkiesiintymien kokojakauma Suomessa (n=1862 esiintymää).

Aineiston perusteella näyttää siltä, että jättiputket ovat voimakkaasti keskittyneet taajamiin ja haja-asutusalueilla tieverkoston läheisyyteen (kuvat 5.5 ja 5.6). Mitä etäämmälle taajamista mennään, sitä vähemmän jättiputkiesiintymiä on. Osittain ilmiö voi selittyä sillä, että havainto- ja ilmoitetaan taajamista enemmän ja asutuksesta kauempana olevat esiintymät jäävät helpommin huomaamatta. Taajamissa esiintymät keskittyvät katuverkoston ja asuinrakennusten läheisyyteen. Ihmisten turvallisuuden kannalta nämä ovatkin kriittisiä alueita. Tiedossa olevan 6701 paikan aineiston perusteella päiväkotien läheisyydessä on vain 76 ja opetus- ja hoitoalan laitosten lähellä 80 paikkaa.

Kuva 5.5. Jättiputkiesiintymien sijainti suhteessa taajamiin (n=6701 esiintymää).

Varsinaisissa luonnonympäristöissä asutuksen ulkopuolella jättiputkiesiintymiä on aineiston perusteella selvästi vähemmän kuin taajamissa (kuva 5.6). Jokien ja järvien rannoilta (25 metrin puskurivyöhyke) löytyi 128 paikkaa, luonnonsuojelualueilta 39 paikkaa ja maisemasuojelualueilta noin 300 paikkaa. Uhanalaisten lajien esiintymien lähellä oli noin 50 paikkaa, joista monet sijoittuivat liito-oravien reviireille, missä jättiputkista ei todennäköisesti ole lajille haittaa. Pelloilta on ilmoitettu 168 jättiputkipaikkaa. Aktiivisessa viljelyssä olevilla pelloilla tuskin on jättiputkia ja tilapäisesti viljelystä poissa olevilla pakettipelloillakin jättiputkiesiintymät lienevät tilapäisiä. Paikkatietoanalyysissä esiintymät, jotka eivät osuneet edellä mainittuihin maankäyttöluokkiin oletettiin sijaitsevan metsissä (metsät, kalliot, suot). Näitä paikkoja on 616.

Kuva 5.6. Jättiputkien esiintyminen eri ympäristöissä (n=6701).

5.4 Johtopäätökset

Aineiston laatu ja esiintymien sijainti

Tiedon tarkkuus vaihtelee alueittain ja useiden ELY-keskusten alueilla on täydennystarpeita. Esiintymätiedon keruuta tulisi tehostaa etenkin niillä alueilla (ks. kuva 5.1), joiden levinneisyystiedoissa on aukkoja. Toisaalta merkittävä osa jättiputkiesiintymistä on taajamissa asutuksen tuntumassa, mikä on torjunnan tehokkuuden kannalta hyvä välimatkojen ollessa lyhyitä.

Torjunnan priorisointi

Jättiputkien onnistunut torjunta vaatii toimia monella rintamalla yhtä aikaa. Nielsen (2005) ja Klingenstein (2007) suosittelivat seuraamaan erityisesti uusien esiintymien syntymistä ja aloittamaan niiden torjumisen viipymättä. Esiintymän ollessa vielä pieni sen torjuminen on halvempaa ja onnistuminen todennäköisempää. Vastikään syntyneeseen pieneen esiintymään ei myöskään ole ehtinyt syntyä isoa siemenpankkia.

Isojen esiintymien torjunnassa kannattaa aloittaa sellaisista esiintymistä, jotka toimivat samalla leviämislähteinä uusille esiintymille. Näitä ovat esimerkiksi vesistöjen ja teiden varsilla ole-

vat esiintymät. Vesistöjen varsilla torjunnassa tulisi edetä yläjuoksulta alavirtaan päin. Ikonen ym. (2009) mainitsevat leviämislähteiksi myös pitkään tyhjillään olleet kiinteistöt, joilla jättiputket ovat saaneet levitä vapaasti. Kun erityisen suuren esiintymän torjunta aloitetaan, on vaurduttava jatkamaan sitä useiden vuosien ajan. Kertaalleen aloitettu torjuntatyö menee hukkaan, jos se lopetetaan kesken.

Lounais-Suomen jättiputkihankkeessa (Ikonen ym. 2009) esiintymien torjunta priorisointiin sen koon ja sijainnin mukaan. Torjunta aloitettiin ensi sijassa suurista esiintymistä, jotka olivat vaarassa levitä useamman maanomistajan alueille. Kiireellisiksi katsottiin myös vesistön äärellä, luonnonsuojelualueilla sekä puistojen ja lasten leikkipaikkojen lähistöllä olevat esiintymät.

Torjunta tulisi keskittää yhdelle alueelle kerrallaan maanomistusrajat ylittäen. Maantieteellisesti mielekäs aluekokonaisuus on kaupunginosa, kylä tai tietty vesistöalue tai tiejakso. Lahden kaupungin malli, jossa kaupunki torjuu sekä oman alueensa että yksityismaiden esiintymiä on järkevä ja kustannustehokas (tiedote 21.12.2016).

Ahvenanmaalla ja Lapissa tulee kiireellisesti torjua harvat tiedossa olevat esiintymät ennen kuin ne pääsevät leviämään laajemmalle.

Seuranta

Jättiputkitilanteen seuranta parantaa EU:n vieraslajien seurantajärjestelmä (siainti: laji.fi), johon voidaan merkitä esiintymäkohtainen tieto torjunnan alkamisesta ja sen etenemisestä. Torjunnan jälkeistä seuranta tulee jatkaa useita vuosia, suositusten mukaan jopa 7-10 vuotta (Nielsen 2005, Ikonen ym. 2009), joten merkintää esiintymän häviämisestä ei tule tehdä ennen riittävän pitkää seurantajaksoa.

Seuranta varten olisi myös sovittava miten esiintymän koko lasketaan ja ilmoitetaan. Tällä hetkellä yksilömäärää tai pinta-alatietoa ei ole ilmoitettu läheskään kaikista esiintymistä. Jos yksilömäärä onkin ilmoitettu, ei aina selviä mitä annettu luku pitää sisällään. Minimissään tulisi ilmoittaa tarkka luku tai arvio kukkivien yksilöiden määrästä. Jos mahdollista kannattaa eritellä kukkivat ja kukkimattomat yksilöt sekä ja taimet.

Kunnat voisivat laajemmin hyödyntää vieraslajiportaalin antamia mahdollisuuksia kerätä ja seurata niin jättiputkien kuin muidenkin vieraslajien esiintymistä. Em. seurantajärjestelmän avulla voidaan paremmin ottaa huomioon kuntasektorin tarpeet ja valmiudet.

Yhteenveto toimenpide-ehdotuksista

- Jättiputkien esiintymätietojen puutteita tulee täydentää. Paikkatiedon lisäksi tulee kirjata tieto esiintymän laajuudesta pinta-alana tai vähintään kukkivien yksilöiden määränä
- Torjuntatoimiin tulee aina ryhtyä välittömästi. Mitä pitempi viive torjunnan alkamisessa, sitä hankalammaksi ja kalliimmaksi torjunta tulee jättiputkiesiintymän koon kasvessa
- Jättiputkien torjunnassa ensisijaisia ovat asutuksen keskellä olevat esiintymät, erityisesti sellaiset, joiden lähellä liikkuu paljon lapsia ja nuoria, joita tieto jättiputken vaarallisuudesta ei ole saavuttanut

- Luonnonsuojelualueilla olevat jättiputkiesiintymät torjutaan aina mahdollisimman pian
- Torjunnassa tärkeää on nopeasti hävittää uudet esiintymät (halpaa ja tehokasta; ei ehkä vielä siemenpankkia) ja toisaalta sellaiset suuret esiintymät, joista jättiputki leviää helposti ympäristöönsä
- Viimeiseksi torjutaan esiintymät, jotka sijaitsevat sivussa kulkuväyliltä (leviämistä) ja kauempana ihmisasutuksesta (ei vaaratilanteita) ja joiden leviäminen ympäristöön ei ole helppoa jonkin leviämisenesteen takia.
- Lapissa ja Ahvenanmaalla on toistaiseksi vähän jättiputkiesiintymiä. Näillä alueilla torjuntaan kannattaa ryhtyä pian, sillä tilanne olisi vielä saatavissa hallintaan helpommin kuin tiheillä alueilla muualla Suomessa
- Torjunnassa tulisi edetä systemaattisesti alue kerrallaan. Mielekäs aluekokonaisuus voi olla kylä tai kaupunginosa
- Erilaisilla hallinnollisilla ja maanomistusten raja-alueilla tulee pyrkiä yhteistyöhön ja hävittää kerralla esiintymät molemmin puolin rajoja
- Torjunnan suunnittelussa tulee pyrkiä joustamaan: jos torjuttavaksi suunnitellun esiintymän läheltä löytyy uusia esiintymiä, kannattaa ne mahdollisuuksien mukaan hoitaa samalla riippumatta maanomistusoloista
- Vieraslajiportaalia tulee kehittää niin, että torjuntatoimien etenemistä on mahdollista seurata esiintymäkohtaisesti

Kiitokset

Kiitos kaikille vieraslajiportaaliin tietojaan tallentaneille ja kuntakyselyyn vastanneille.

LÄHTEITÄ JA TAUSTA-AINEISTOJA

Ikonen, I., Kekki, M. & Räikkönen, N. (2009): Jättiputki ja kurturuusu kuriin Lounais-Suomessa. Lounais-Suomen ympäristökeskuksen raportteja 15: 1-83.

Klingenstein, F. (2007): NOBANIS – Invasive Alien Species Fact Sheet – *Heracleum mantegazzianum*. – From: Online Database of the North European and Baltic Network on Invasive Alien Species - NOBANIS www.nobanis.org, Date of access 26/01/2017.

Nielsen ym. (2005) Nielsen C., Ravn H.P., Nentwig W. and Wade M. (eds.) 2005. The Giant Hogweed Best Practice Manual. Guidelines for the management and control of an invasive weed in Europe. - Forest and Landscape Denmark, Hoersholm, 44 pp.

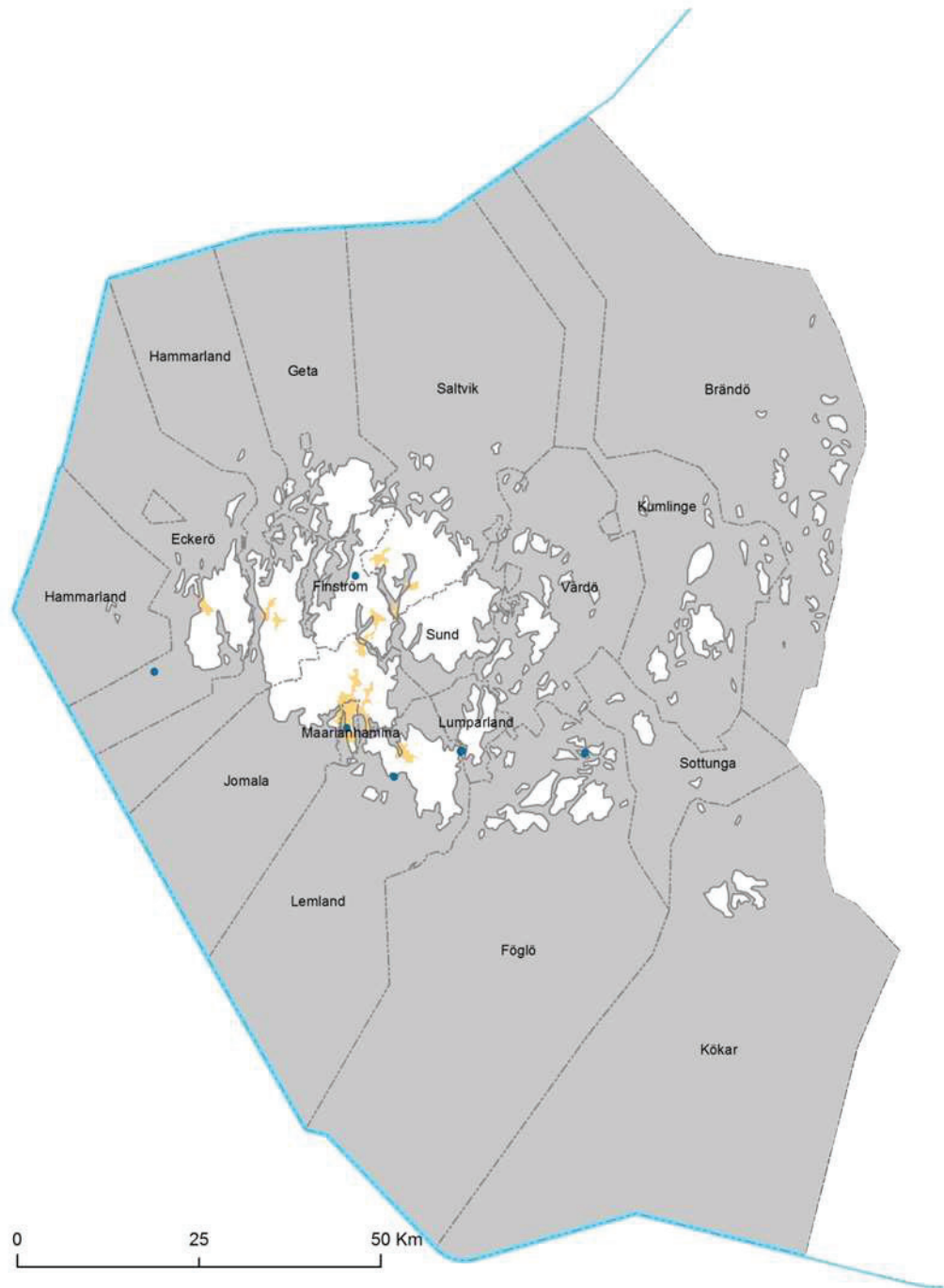
Miettinen, A., Koikkalainen, K., Pouta, E., Rytteri, T. & Teeriaho, J. (2017). Jättiputkien torjunnan kustannus-hyötyanalyysi. Teoksessa: Huusela-Veistola, E., Erkamo, E., Holmala, K., Hyvönen, T., Juhanaja, S., Kauhala, K., Koikkalainen, K., Lehtiniemi, M., Miettinen, A., Pouta, E., Rytteri, T., Räikkönen, N., Teeriaho, J., Tulonen, J., Tuhkanen, E.-M. & Urho, L. Ehdotus haitallisten vieraslajien hallintasuunnitelmaksi. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 43/2017: 113-125. Helsinki, Finland: Valtioneuvoston kanslia.

Niemivuo-Lahti, J. (toim.) (2012). Kansallinen vieraslajistrategia. Maa- ja metsätalousministeriö, 126 s.

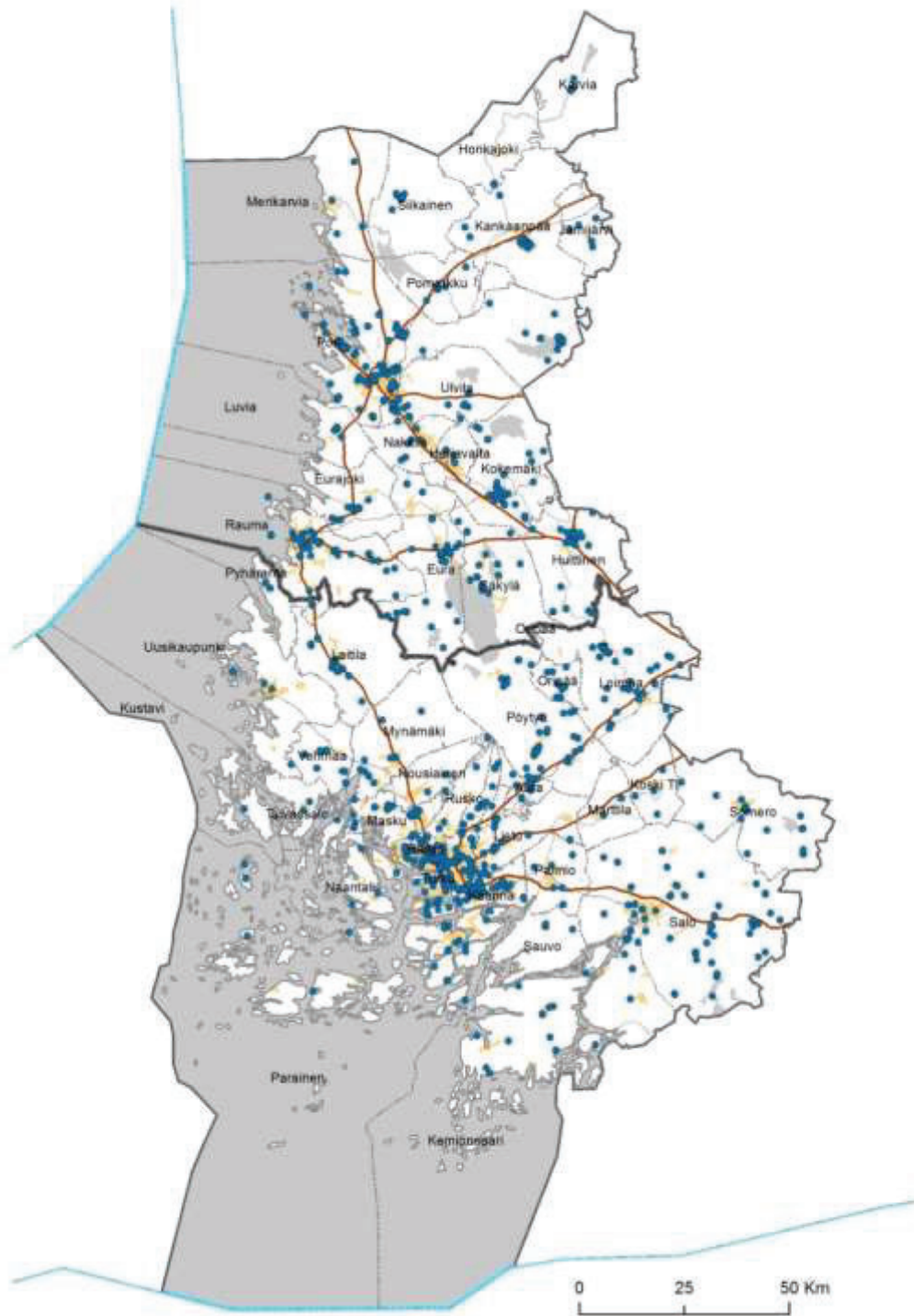
Tiedote 21.12.2016: Lahden kaupungin malli jättiputkien hävittämiseen:

<http://www.luontoturva.fi/uutiset.html?78038>

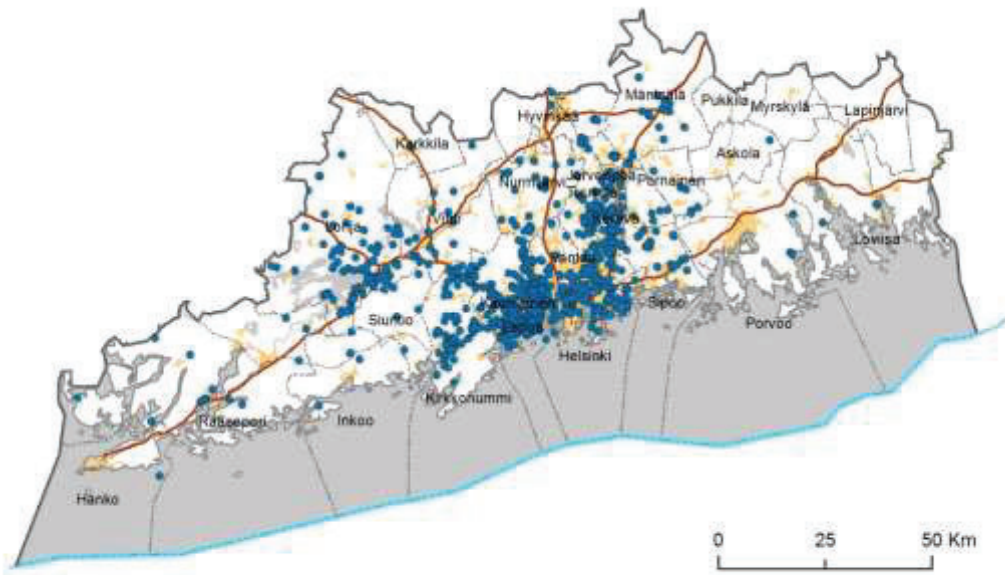
LIITE: Jättiputken levinneisykartat (14 kpl)

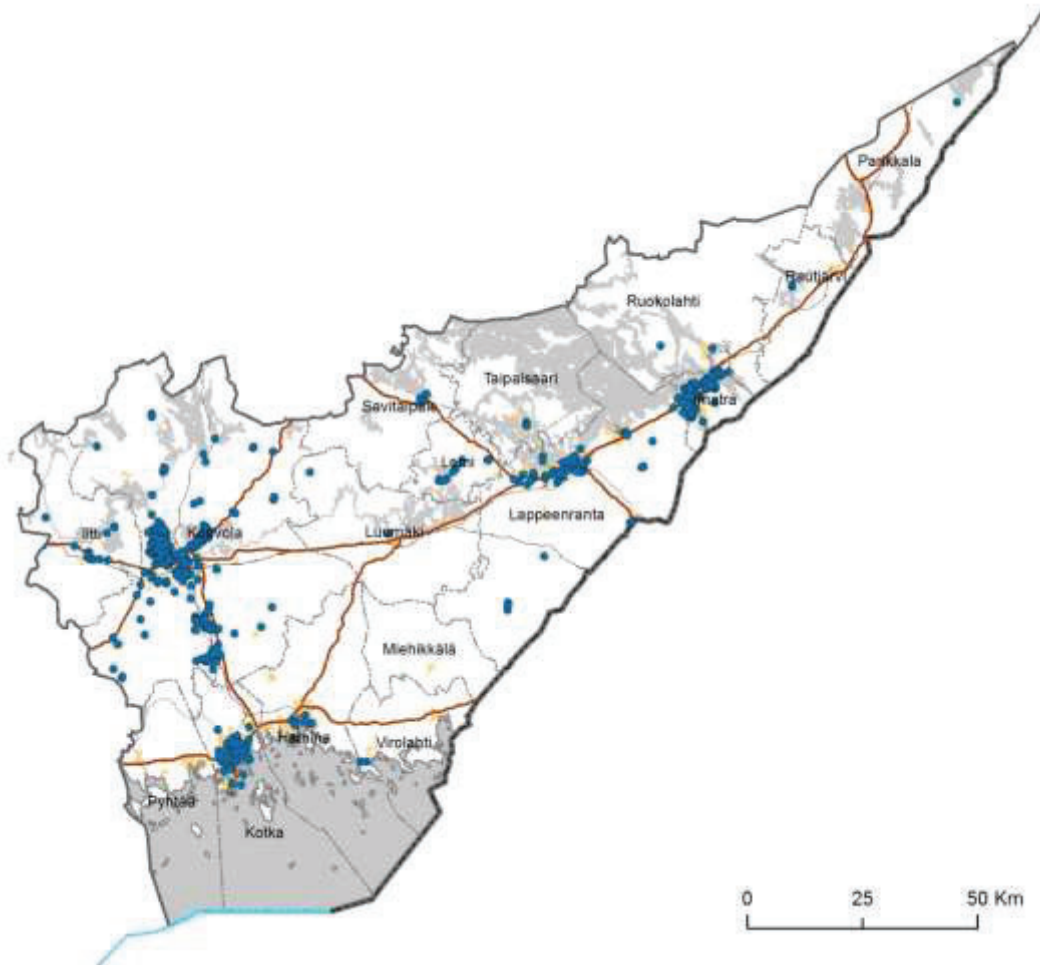
Kartta 5.1. Jättiputkien esiintyminen Ahvenanmaan maakunnassa.

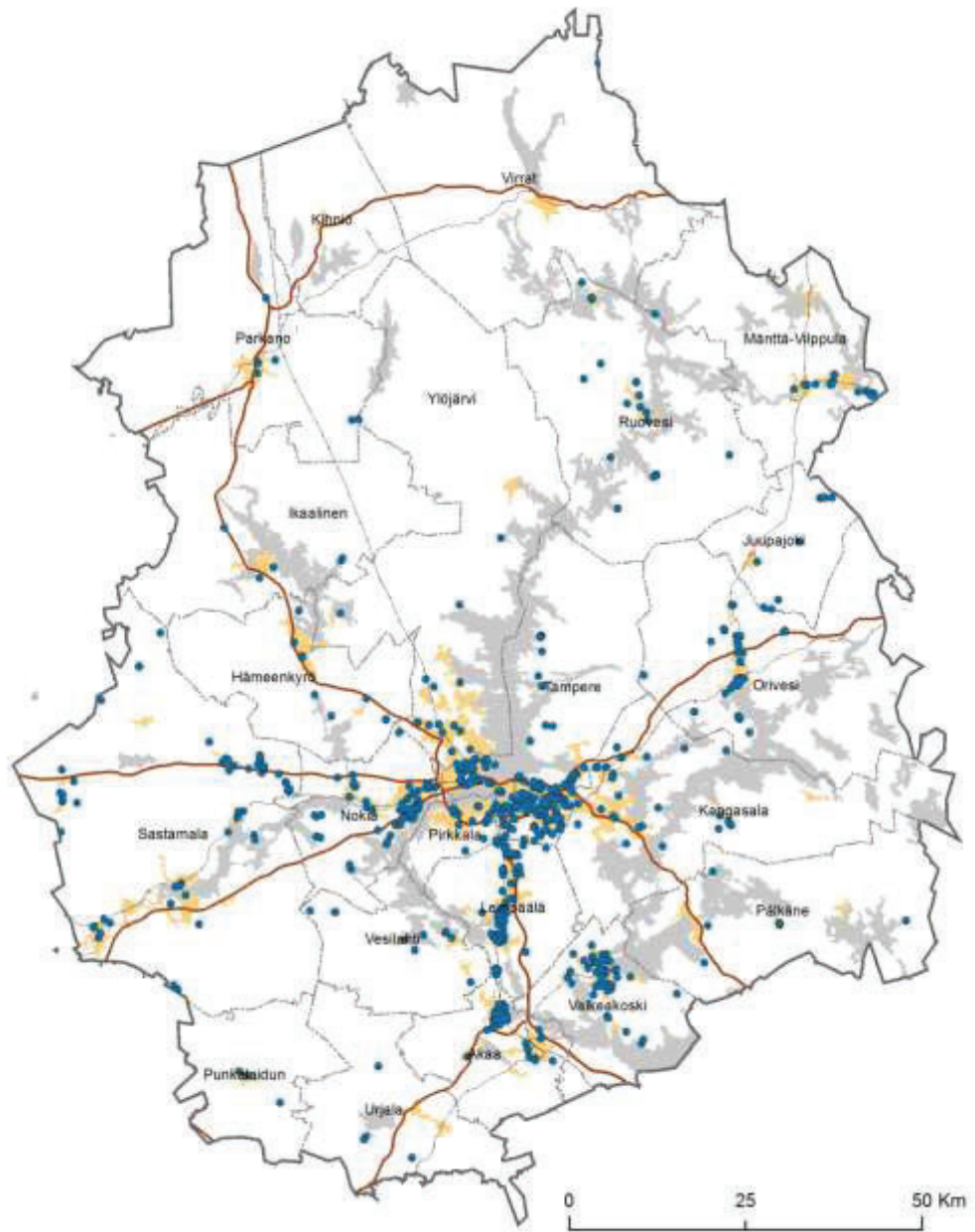
Kartta 5.2. Jättiputkien esiintyminen Varsinais-Suomen ja Satakunnan ELY-keskusten alueella.

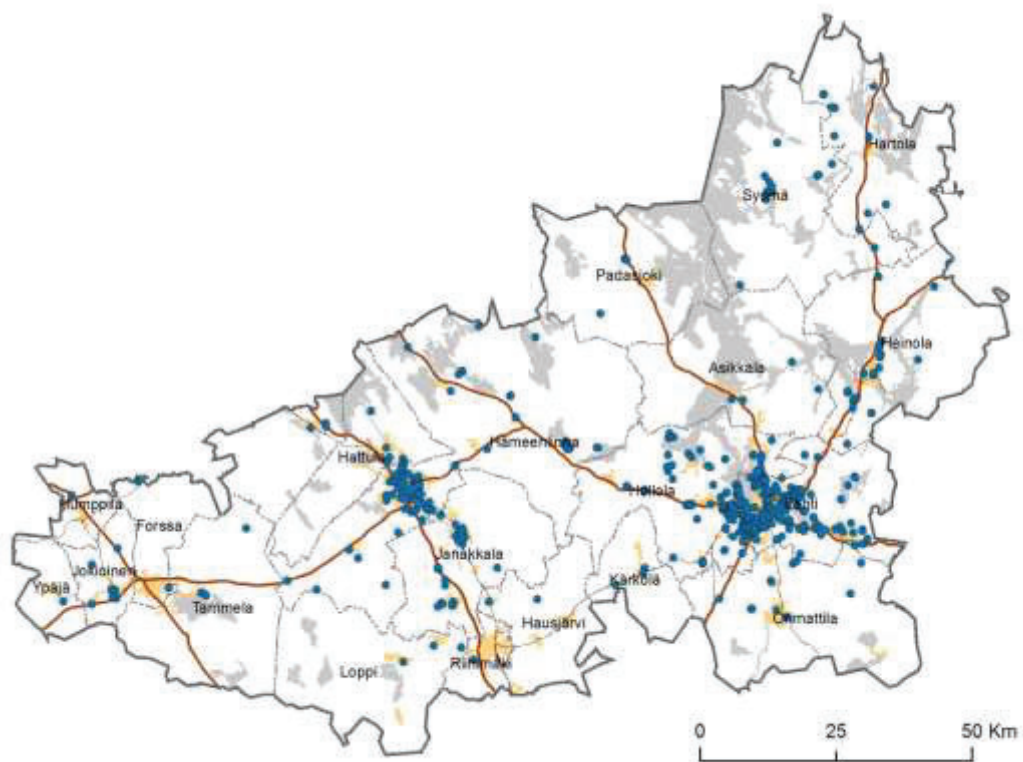
Kartta 5.3. Jättiputkien esiintyminen Uudenmaan ELY-keskuksen alueella.

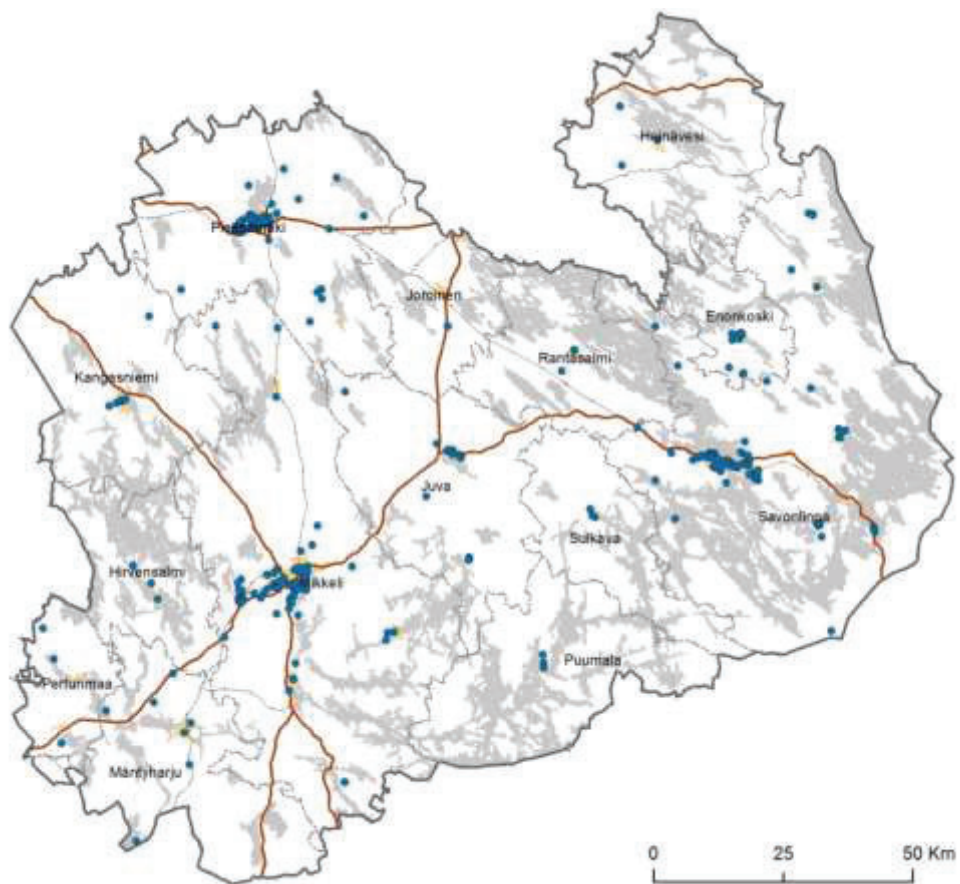
Kartta 5.4. Jättiputkien esiintyminen Kaakkois-Suomen ELY-keskuksen alueella.

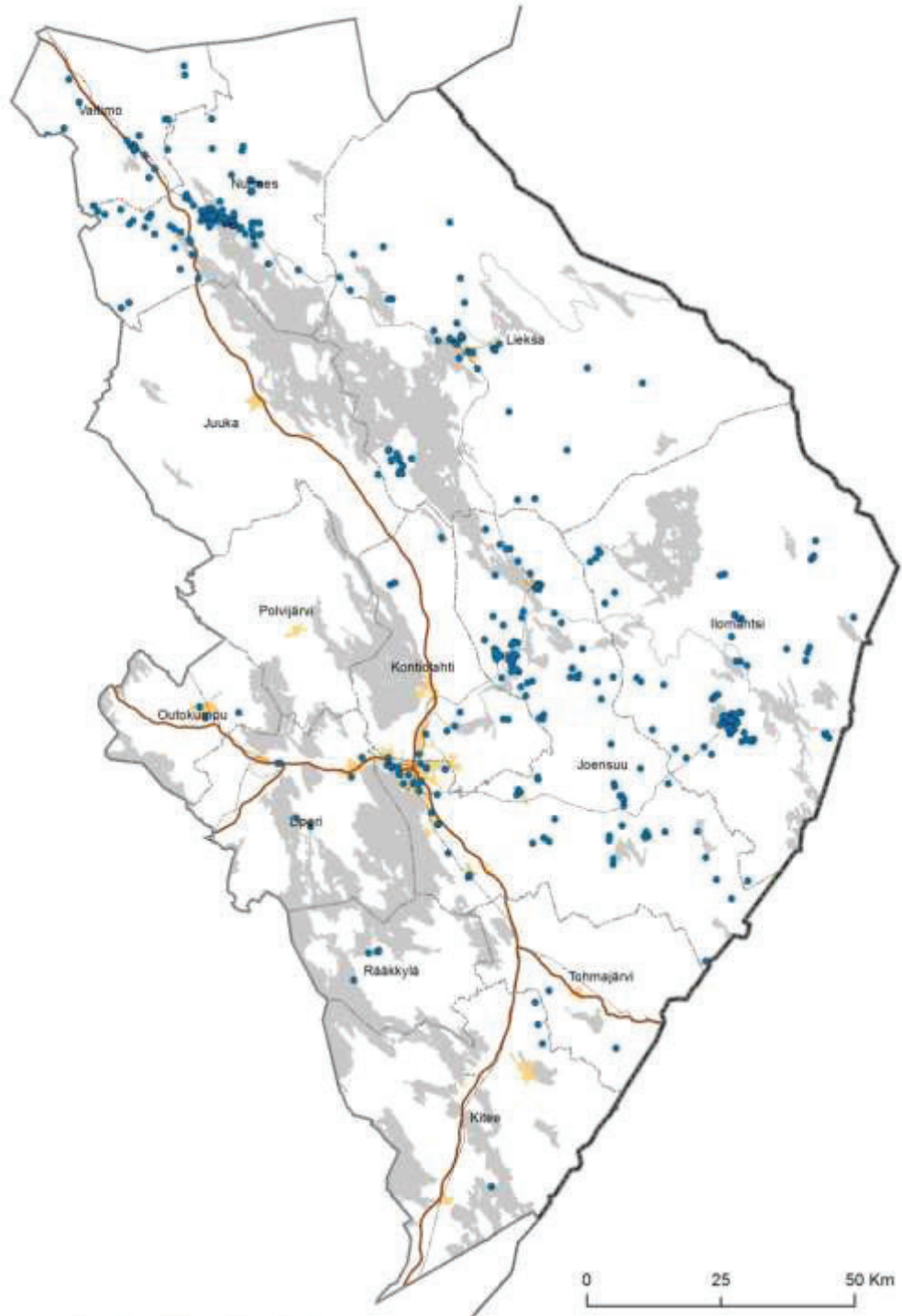
Kartta 5.5. Jättiputkiesiintymät Pirkanmaan ELY-keskuksen alueella.

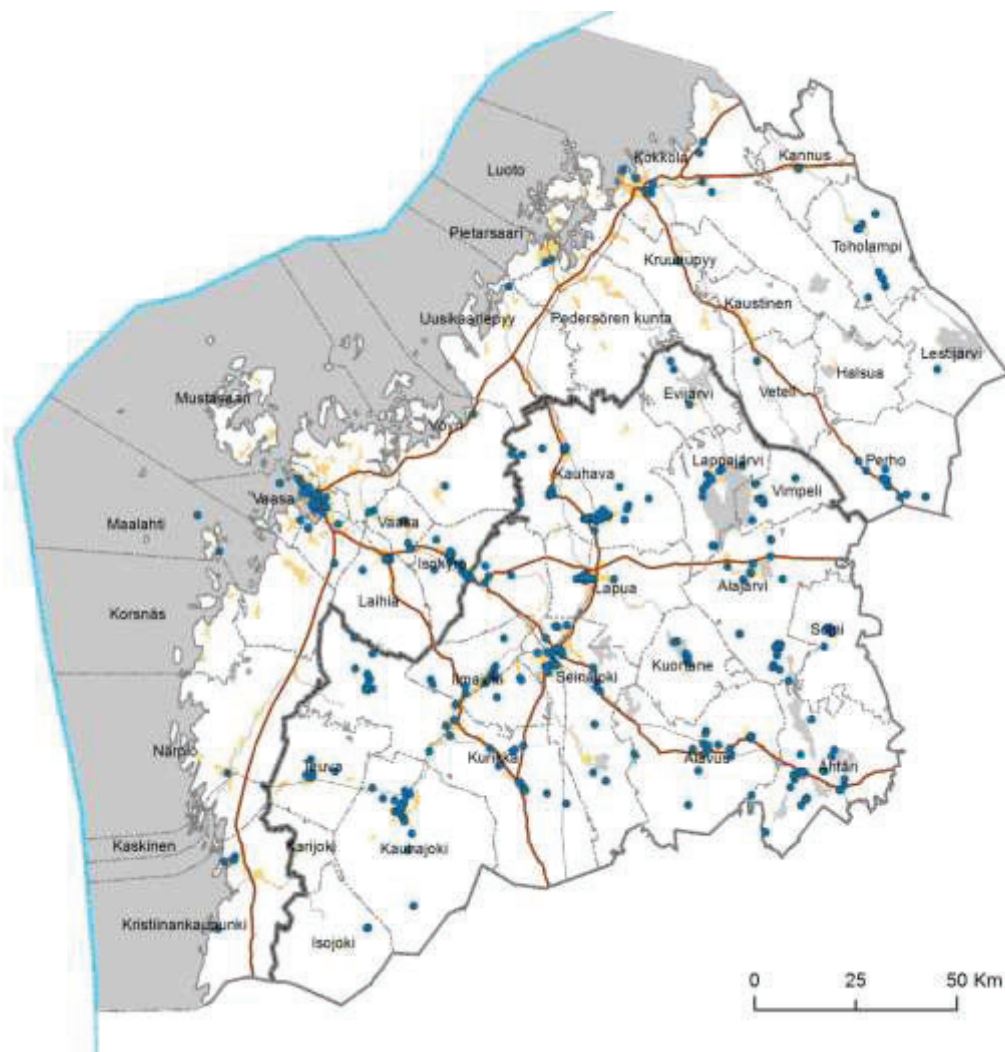
Kartta 5.6. Jättiputkiesiintymät Hämeen ELY-keskuksen alueella.

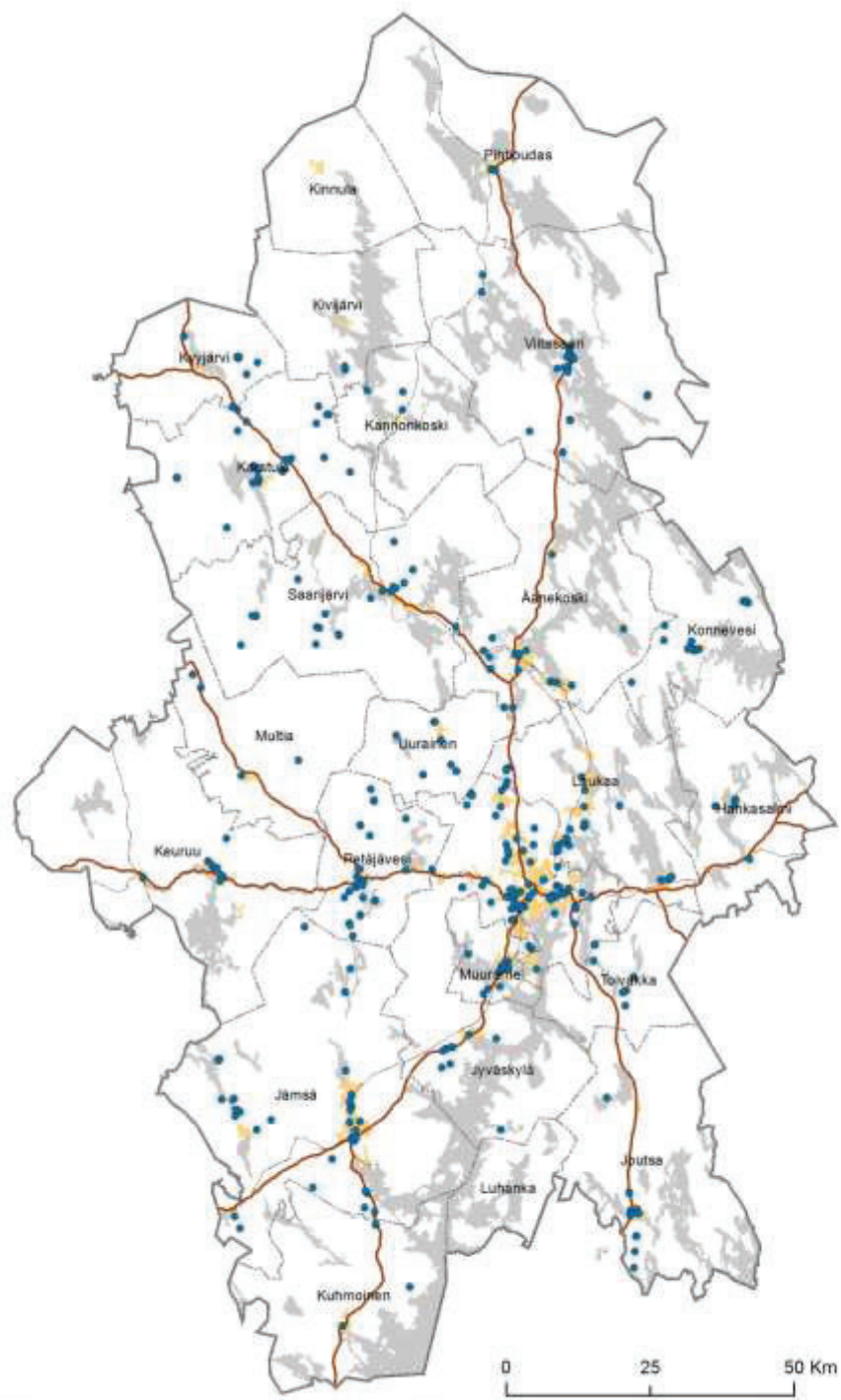
Kartta 5.7. Jättiputkiesiintymät Etelä-Savon ELY-keskuksen alueella.

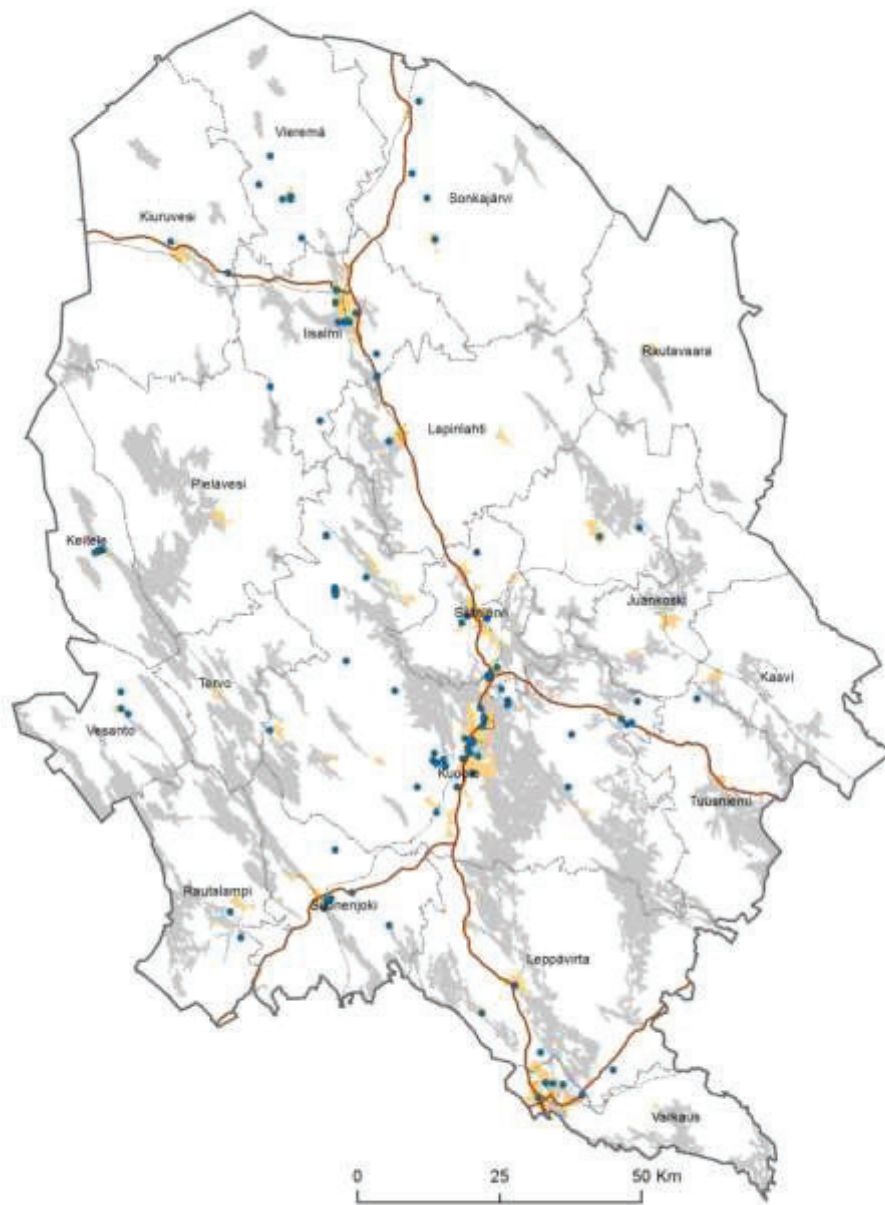
Kartta 5.8. Jättiputkiesiintymät Pohjois-Karjalan ELY-keskuksen alueella.

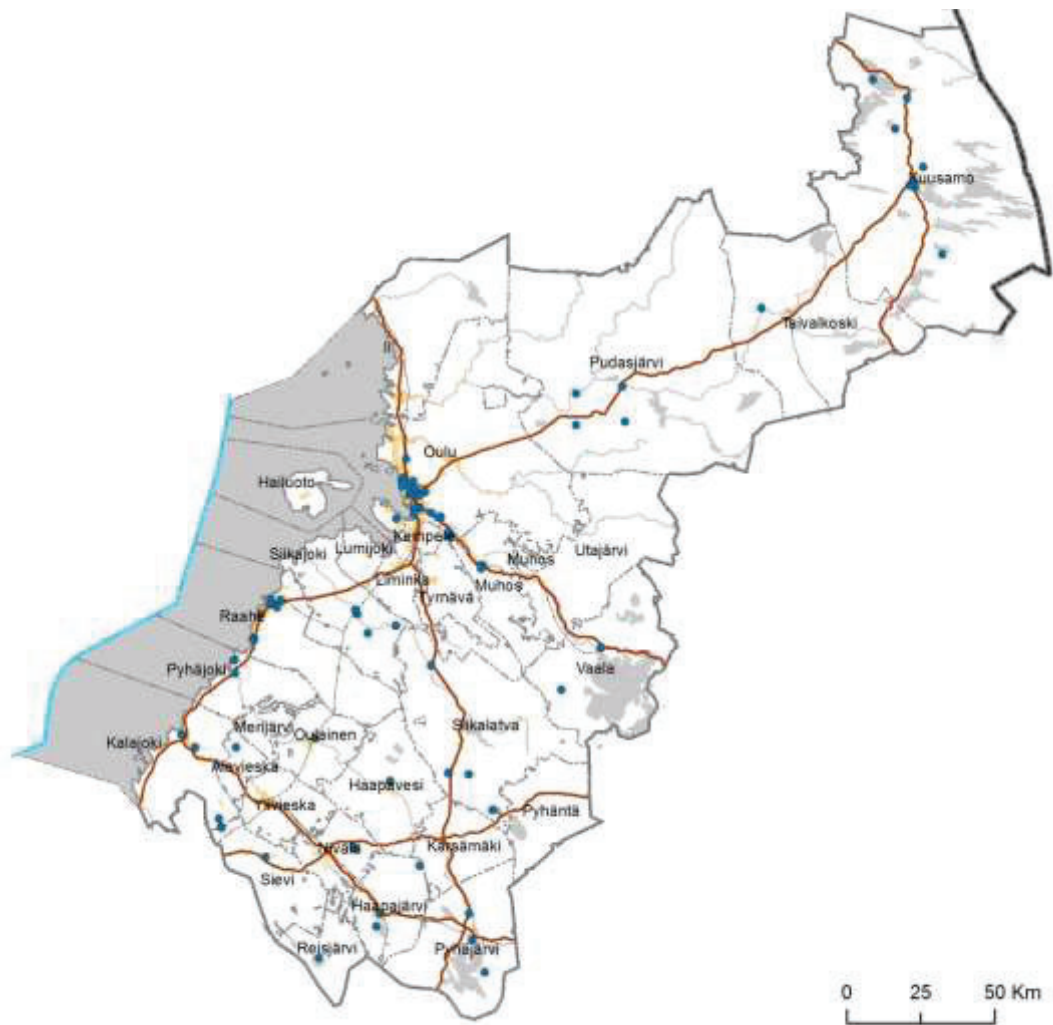
Kartta 5.9. Jättiputkiesiintymät Pohjanmaan ja Etelä-Pohjanmaan ELY-keskuksen alueella.

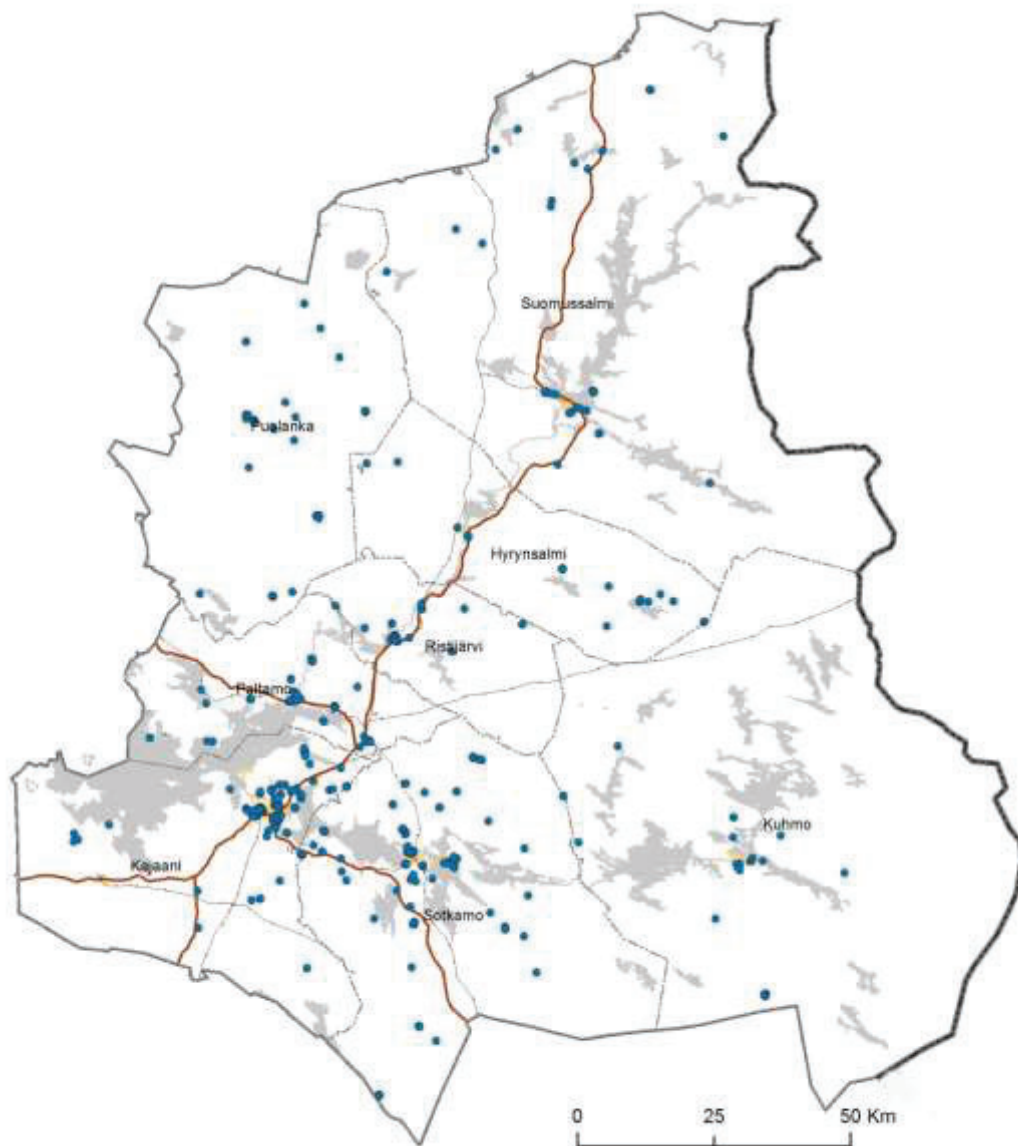
Kartta 5.10. Jättiputkiesiintymät Keski-Suomen ELY-keskuksen alueella.

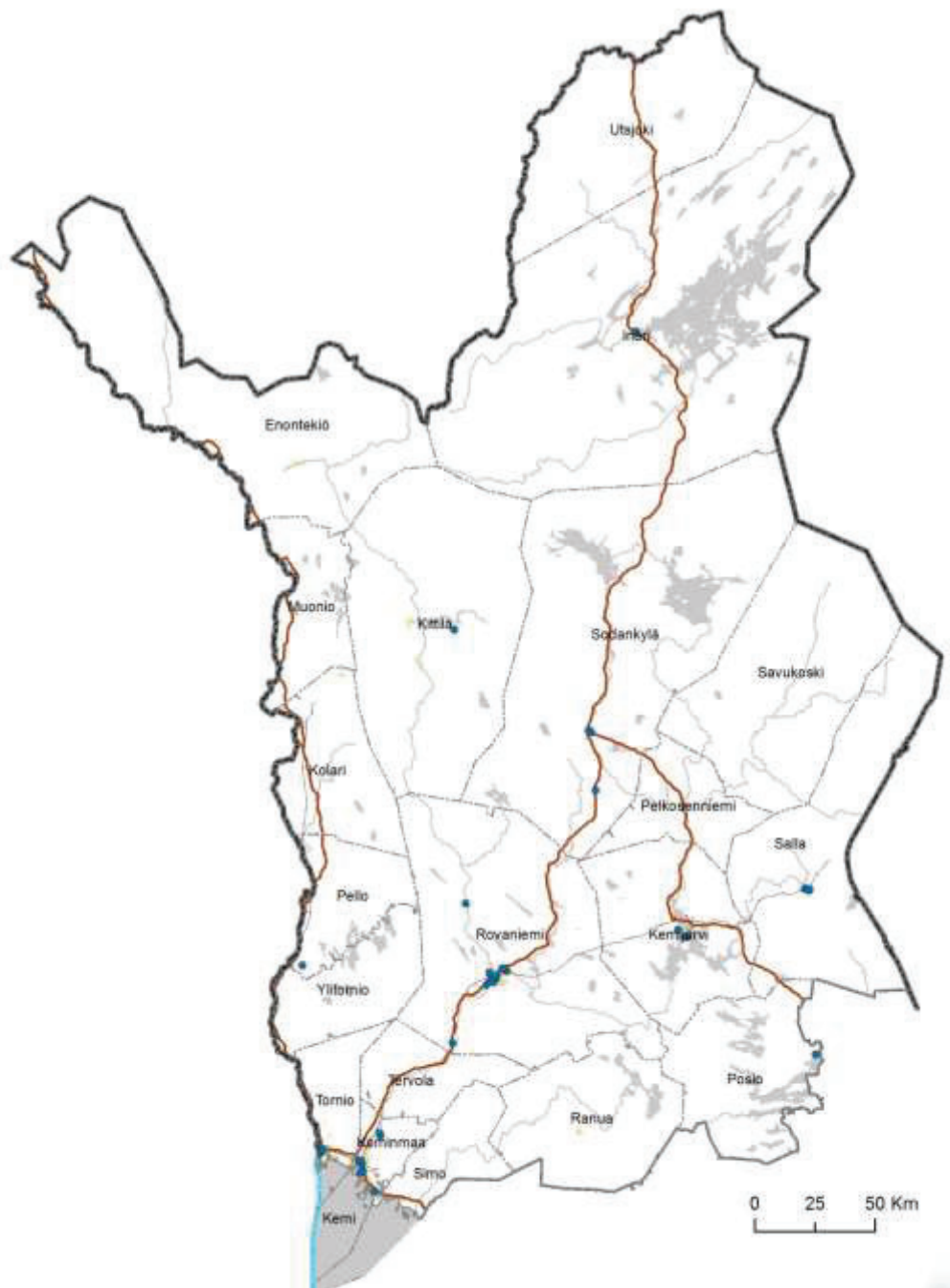
Kartta 5.11. Jättiputkiesiintymät Pohjois-Savon ELY-keskuksen alueella.

Kartta 5.12. Jättiputkiesiintymät Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskuksen alueella.

Kartta 5.13. Jättiputkiesiintymät Kainuun ELY-keskuksen alueella.

Kartta 14. Jättiputkiesiintymät Lapin ELY-keskuksen alueella.